

Erika Hricová

CHMEĽNICA

Obec Chmeľnica sa nachádza vo Východoslovenskom regióne, Prešovskom kraji, v okrese Stará Ľubovňa. Leží na južnom svahu Ľubovnianskej vrchoviny a na severných svahoch Levočských vrchov v doline Popradu. Leží neďaleko Vysokých Tatier, na historickom Spiši a je známa svojím autentickým nemeckým nárečím.

Z histórie obce

Po Tatárskom vpáde roku 1241 prichádzajú na popud uhorského kráľa Bélu IV. do oblastí Spiša kolonisti od brehov Rýna, z Flámska, Horného Franska, Švábska, Saska, Durínska, Sliezka a Rakúska, aby osídlili túto oblasť. Jednou z mála obcí na Spiši, o ktorých sa zachovala zakladacia listina, je obec Chmeľnica. Vydal ju v roku 1315 majiteľ Ľubovnianskeho hradu Komes Mikuláš. Touto listinou dáva Šoltýsovi Mikulášovi z Kamienky veľký les, ktorý má pomocou osadníkov, ktorých sem zavolá, vyklčovať a založiť v ňom dedinu, ktorá sa bude volať Hophgart. Šoltýs dostáva právo dedičného richtára, patrí mu tretina z na súde uloženej pokuty, dva voľné lány, slobodné mlyny a pivovary. Osadníci dostali právo, že 17 rokov od založenia obce nemusia platiť poplatky. Tieto práva potvrdzuje aj poľský kráľ Žigmund v roku 1559 v Krakove, keďže v tom čase Stará Ľubovňa aj Ľubovniansky hrad patrili Poľsku (v roku 1412 bolo dané 13 spišských miest ako záloha Poľsku). V tomto dokumente je usadlosť pomenovaná ako Hobgard- Villa.

Roku 1315 vybudoval Mikuláš z Kamienky kostol a faru. K farnosti patrili neskôr aj Ľubovniansky hrad a osada Podsadok. Pôvodne ležala obec na pravom brehu rieky Poprad. Roku 1662 však prišla ničivá povodeň, ktorá zmietla takmer celú obec. Na mieste obce ostalo nové koryto rieky. Obyvatelia sa presídlili na ľavý breh Popradu a od roku 1662 do roku 1739 vybudovali novú obec. Chmeľnica bola vždy malá obec, veľký medzinárodný význam nemala, čo vyplýva už listín, v ktorých sa meno obce uvádza len v spojitosti hraničných sporov a v spojitosti s inými obcami. No jednako ležala svojou polohou na tepne obchodného ruchu, na kráľovskej ceste, ktorá spájala Kraków s Uhorskom. Obec patrila pod panstvo Ľubovnianskeho hradu. Jej obyvatelia boli povinní 4 dni v týždni pracovať zadarmo pre pánov, a to až do výkupu roku 1867.

V roku 1412 kráľ Žigmund Luxemburský vo veľkej finančnej tiesni záložoval hrad v Starej Ľubovni, a teda aj Chmeľnicu, spolu s 13 spišskými mestami poľskému kráľovi Vladislavovi za 37060 českých grošov. Záloha trvala 360 rokov. V roku 1433 bola naša obec vyplienená husitmi. Dlhotrvajúce husitské výboje značne obec spustošili. Taktiež v čase náboženských vojen roku 1637 - Bočkaja proti cisárovi Ferdinandovi v Ráko

czihu a Thokolyho povstaní si Chmeľnica a celé okolie znova veľa vytrpeli nielen zo strany povstalcov, ale aj zo strany vojenskej moci na hrade v Starej Ľubovni.

Pomenovanie obce

Pomenovanie obce Hophgart, neskôr Hophgarten (ph=f) predpokladá vysvetlenie, že osídlenie vzniklo na dvorských záhradách Ľubovnianskeho hradu. Roku 1352 kráľ Ľudovít potvrdzuje výsady mesta Ľubovňa a spomína i miestnu obec Hophgarten. Názov obce sa menil a v priebehu ďalších rokov vzniklo z Hophgartenu Hopgarten, Hopfen-garten, v čase silnej maďarizácie (1893-1918) Komlóskert, po 1.svetovej vojne Hob-gart a od roku 1948 je názov obce Chmeľnica. Môžeme sa domnievať, že tento názov je odvodený od chmeľu, v nemčine Hopfen, ktorý sa tu zrejme pestoval. V texte o založení obce sa vyrátujú i dary, ktoré poddaní priniesli pánom. Spomína sa, že okrem oviec, ovsu, kurčiat, prasiat osadenstvo prinesie nádobu piva, tede pivo sa varilo s chmeľom. Snáď sa v tejto oblasti pestoval chmeľ viac ako na okolí, preto ten názov Hopfengarten. Lenže práve to Hopfen sa nikdy výslovne neuvádza. Prvotné pomenovanie obce Hophgarten je zloženina slov Hof a Garten, teda dvor a záhrada. Pravdepodobne pomenovanie obce vystihuje skutočnosť, že bola založená na hradných dvorských záhradách.

Vyst'ahovalectvo

Obci sa nevyhli rôzne nešťastia. V roku 1830 postihla obec cholera, pri ktorej prišla o život tretina obyvateľstva. V roku 1872 vypukla cholera druhýkrát a vyžiadala si 112 ľudských životov. Ďalším nešťastím pre obec boli rôzne požiare a povodne. Tieto nešťastia, ale aj neúrody, chudoba, plač a bieda boli príčinou vyst'ahovania obyvateľstva do cudziny. V roku 1812a1814 odchádzajú mnohí do Rumunska a usádzajú sa v obci Ober Wischau. V roku 1881 začalo vyst'ahovalectvo do Ameriky. Väčšina sa usadila v Buffale.

Evakuácia

Najsmutnejšie a najťažšie obdobie pre obyvateľov Chmeľnice boli roky 1944-1946. V dôsledku vojnových udalostí na území východného Slovenska vláda urýchlene podnikla opatrenia na odsun obyvateľstva. Na svojom zasadnutí dňa 5.decembral 944 určila na území Slovenska evakuačné pásma a zároveň sa uzniesla nariadiť dobrovoľnú evakuáciu v okresoch Stará Ľubovňa, Spišská Stará Ves a v šarišsko-zemplínskej župe. Prvé nariadenie o evakuáciu prišlo z ústredia spišských nemcov v Kežmarku. Rozkaz znel: všetci obyvatelia nemeckej národnosti naložia na vozy svoje najnutnejšie potreby a cez Poľsko odídu do Nemecka. Obyvateľstvo okresu nariadenie o evakuácii nerešpektovalo a ukrylo sa v lesoch a v cudzích okolitých obciach.

Z farskej kroniky, ktorú písal vtedajší miestny farár Štefan Putanko, sa dozvedáme, že 13.decembra 1944 prišlo asi 200 vojakov (Heimatschutz) domobrana, obkľúčili obec, nikoho neprepustili, strieľaním znemožnili útek. Deň predtým navštívil farára nadporučík uvedenej komisie, aby sa prihovoral ľuďom, aby ochotne odchádzali. Farár v ko

stole vyhlásil, že poručík so svojím vojskom prevedie evakuáciu i proti vôli občanov a každý odpor je márný. Po tomto vyhlásení nastal v kostole veľký plač. Na druhý deň ráno sa zastavilo 10 veľkých áut na ceste pri moste. Vojaci obkľúčili obec, začali evakuovať. Tri ženy, ktoré chceli dobrovoľne odísť, stáli za školou a hovorili, že len ony tri sú v obci, ostatné utiekli preč. Mužov nemali evakuovať (mali ostať doma ako domobrana), preto sa ani neukrývali. Do 12. hodiny pozháňali asi 67 mužov do školy. Keď nechceli prezradiť dôstojníkom, kde sú ich ženy a deti, odviezli ich v otvorenom aute zakrytom plachtami do Mlynčekov pri Kežmarku. Po týždni prepustili 35 domov, ostatných previezli do Krakova na výcvik do oddelenia SS. Po výcviku ich rozdelili. Starší boli zadelení ako poľní žandári a mladých dali na front. 31. december 1944. Nútená evakuácia číslo 2. Ráno zastali nákladné autá na hradskej pri kaplnke, asi 120 ozbrojených vojakov utekalo cez celú obec ku škole. Mládenci a muži, ktorí celé noci strážili, ten príchod zbadali. V tú chvíľu začalo všetko utekať. Ľudia vzali so sebou najnutnejšie veci a utekali do hôr a susedných dedín. Zostali len starí, chorí a nevládni. Násilne bolo evakuovaných asi 25 osôb. Od tejto chvíle sú Hobgartčania všade, v Matysovej, Plavni-ci, Hajtovke, novej Ľubovni, Koláčkově, Podsadku. Všetko odnášajú, dobytok, krmivo, šatstvo. V obci zostáva len 40-50 ľudí na noc. Strážia a mnohokrát utekajú, keď prichádza podozrivé auto.

Nárečie

Vzácnu pamiatku, ktorú zdedili Chmeľničania po svojich predkoch, predstavuje nemecké nárečie. Toto nárečie (di Hobgärtnoscha Réda = die Hobgärtische Sprache) sa už neobjavuje nikde na svete. Touto zvláštnou starou nemčinou sa dorozumievajú už len obyvatelia tejto obce. Po premenách, ktoré nastali v roku 1945, a to zavedenie slovenského jazyka do školy a kostola sú príčinou, že sa do chmeľnického nárečia dostáva čoraz viac slavizmov. Chmeľnické nárečie patrí do hornoslizskeho ostrova, ale okrem sliezskeho nárečia má veľa slov, ktoré sú zastúpené v celom Nemecku. V tabuľke sú uvedené niektoré slová v chmeľnickom dialekte a ich porovnanie s durínskym nárečím a spisovnou nemčinou:

chmeľnické nárečie	durínske nárečie	nemecký jazyk	slovenský jazyk
Out	Out	Alt	starý
Gout	Gout	Gold	zlato
Wout	Vout	Wald	les
Houdn	Houdn	Halten	držať
Audon	Audon	Eltern	rodičia

bir - wir (my) sú slová bavorské;

šmant - Sahne (smotana) nájdeme pri Kolíne nad Rýnom a v okolí Frarikfiirtu nad Mohanom;

lanzen - Frühling (jar) sa vyskytuje v Sliezske, Durínske, Hornosasku; grein - weinen (plakať) sa vyskytuje v 17 lokalitách nemeckého nárečového ostrova;

trauk - trocken (suchý) je rozšírené v sliezskej oblasti, vyskytuje sa v Durinsku a hornom Sasku; V chmeľnickom nárečí sa vyskytujú aj rakúske slová: das špital - Schpital (nemocnica); das lavór - Lavoir (umývadlo); sich luhn - sich lohnen (vyplatiť sa); die matura - Matura (maturitná skúška).

Ľudový odev - kroj

Chmeľnický kroj patrí medzi ďalšiu vzácnu pamiatku po našich predkoch.

Ženský kroj tvorí:

- sukňa (kydla) z domáceho plátna zdobeného modrotlačou,
- zástera (šurc) z čierneho glatu,
- lajblik (kamizol),
- biela ľanová plátená košeľa s krátkym rukávom,
- šatka so strapcami prekrížená cez prsia (šafolka),
- čepiec s čiernou naskladanou krajkou a našívanými farebnými stužkami,
- čierna zametka, ktorá sa viaže cez čelo.

Dievčenský kroj je podobný ženskému, rozdiel je len v úprave hlavy, na ktorej je parta a v zapletených vlasoch do chvosta, na konci ktorého sa priviaže široká stuha, je zapichnutých viac farebných stúh.

Chmeľnický dievčenský kroj

Mužský kroj tvorí:

- plátená košeľa,
- kamizol zo svetlomodrého súkna s dvoma radmi žltých kovových gombíkov zlatej farby,
- přehoz (überwurf) z ovčej vlny,
- biele plátené nohavice. V posledných rokoch môžeme pozorovať všeobecný zánik ľudového odevu. Posledná nevesta v kroji bola v roku 1961. Okrem starých žien kroj obliekajú už len členovia našich súborov počas sviatočných udalostí v obci a tradičné začepčenie nevesty na svadbách je už zriedkavé.

Kostol

Dominantou obce je kostol sv. Andreja apoštola. Na mieste terajšieho chrámu stála voľakedy drevená kaplnka. V roku 1739 bol postavený nový kostol farárom Antonom Zechovským, ktorý ho staval z vlastných prostriedkov. Dokončil ho jeho nástupca

Johann Jakob Bartsch, ktorý odstránil provizórnu povalu, dostaval vežu a celý kostol barokizoval.

V roku 1789 pribudli na veži dva zvony liate Antonom Oberom zo zvonárskej dielne v Levoči. V roku 1923 boli zakúpené tri zvony zo zvonárskej dielne v Trnave.

Neskôr bol kostol malý, preto sa v roku 1941 predĺžil a zväčšil o bočné lode. Takto slúži podnes. V roku 1984 bola na kostole urobená nová omietka, veža a strecha kostola bola pokrytá medeným plechom. V roku 1991 sa urobila z travertínu úprava schodišťa ku kostolu. V tom istom roku boli pozlátené aj oltáre. V roku 1994 boli obnovené dve sochy evanjelistov umiestnené na hlavnom oltári, inštaloval sa nový oltár ku cti Sedem-bolestnej Panne Márii v kaplnke v zadnej časti kostola. V roku 1997 bola posvätená nová Krížová cesta z rezbárskej dielne Martina Barnáša. Posledné väčšie úpravy kostola a jeho okolia boli prevedené v roku 2002-2003.

Škola

Konkrétne údaje o vzniku a založení školy nie sú známe. Prvá stará školská budova bola podobná starému gazdovskému domu. Vľavo bola miestnosť na vyučovanie, v pravej časti (jedna izba a kuchyňa) býval učiteľ. Ten bol zároveň kantorom v kostole, notárom a v nutných prípadoch musel aj krstiť. Druhá školská budova bola postavená na mieste terajšej školy. Nie je známy dátum jej vzniku. Kanonická vizitácia z roku 1832 uvádza, že škola jestvuje a roku 1821 bola opravená. Keďže ani táto škola priestorovo nevyhovovala, došlo v roku 1888 k zriadeniu druhej školy, ktorá sa nachádzala v starom družstve.

V roku 1910 sa začala na mieste starej školy stavať nová murovaná škola z tehál, v ktorej boli dve triedy a dva byty pre učiteľov. Táto škola slúži dodnes s prístavbou ukončenou v roku 1992 pre 1.-4. ročník základnej školy a škôlku. Vyučovalo sa po ne

mecky, v čase maďarizácie niektoré predmety po maďarsky až do skončenia I. svetovej vojny, kedy bol zasa vyučovacím jazyk nemecký a 2 hodiny v týždni slovenský. Po roku 1945 bol vyučovacím jazykom jazyk slovenský.

Smutnou spomienkou ostane školský rok 1944/45, ktorý nezačal doma. 24.septembra 1944 zanechalo 62 žiakov, 3 učitelia a 4 pomocníčky malými autobusmi svoj domov. Cez Zakopané, Viedeň cestovali do ubytovacieho detského tábora do Marbachu do Rakúska. V apríli padla Viedeň do rúk Červenej armády. Celý tento detský tábor bol v úteku preložený do horného Bavorska do Bernriedu a Wiesenbachu. Vyučovanie začalo znovu 10.marca 1945.

Základná škola v Chmeľnici získala v roku 1994 štatút „Škola s vyučovacím jazykom nemeckým“. Týždenne sa vyučuje 7 hodín nemeckého jazyka. V nemčine sa vyučuje hudobná výchova, výtvarná výchova a pracovné vyučovanie.

Základná škola v Chmeľnici

Kultúrny dom

V roku 1948 sa v obci prestaval sklad na kultúrny dom, ktorý mal slúžiť na divadelné predstavenia, schôdze, zábavy a svadby. V roku 1957 sa urobila prístavba na kinoaparaturu.

5.septembra 1982 bolo slávnostné otvorenie nového kultúrneho domu, v ktorom zároveň sídli obecný úrad, obecná knižnica a do r. 1990 aj kino. Kultúrny dom má sálu s pódium na divadelné predstavenia a rôzne kultúrne podujatia, svadby, klubovňu na organizovanie schôdzí.

V obci pracujú už niekoľko rokov 4 kolektívy záujmovo-umeleckej činnosti:

- folklórna skupina *Marmon*,
- spevácky súbor *Mladosť*,
- spevácky súbor *Lusk*,
- divadelný krúžok.

Spevácky súbor LUSK

Obecná knižnica

Miestna knižnica slúžila ako imltúrny a vzdelávací prostriedok v obci. Vlastnila množstvo kníh z takzvanej Masarykovej darovacej akcie - Masaryk Spende. Knižnica bola umiestnená v budove školy a každý občan si mohol knihy vypožičať. Keďže boli písané po nemecky, pred príchodom fronty boli vynášané a spálené. Dnes sa nachádza obecná knižnica v budove obecného úradu a v knižničnom fonde má približne 2000 zväzkov kníh.

Ochotnícke divadlo

Ochotnícke divadlo v obci bolo vždy spojené s príchodom učiteľa zanieteneho pre túto činnosť. Divadelné predstavenia nacvičovali začiatkom 20.storočia učители ako napr. Adalbert Streit či Helmut Sieber. Vo farskej kronike sa dočítame, že v apríli 1923 mládež predviedla divadelnú hru Filomena - mučeníckou, ktorá mala veľký úspech a museli ju viackrát opakovať. V roku 1989 vznikla opäť skupina nadšencov, ktorá sa venuje divadelnej činnosti v obci. Naštudovali a predviedli viacero hier, s ktorými vystúpili aj v okolitých obciach.

Dni nemeckej kultúry

Toto podujatie slúži na zachovanie a šírenie kultúry spišských nemcov, ktorú obecný úrad spolu s miestnou organizáciou Karpatsko-nemeckého spolku založil v roku 1993. Cieľom tejto akcie je šíriť a rozvíjať nemeckú kultúru, piesne a tance, ponúknuť divákovi kultúrny zážitok, šíriť meno obce. Na tomto podujatí sa zúčastňujú okrem domácich súborov aj spevácke a tanečné skupiny pri Karpatsko-nemeckých spolkoch na Slovensku a zahraničné kolektívy.

Karpatsko-nemecký spolok

Karpatsko-nemecký spolok na Slovensku je spoločenské a kultúrne občianske združenie občanov Slovenskej republiky, ktorí sú nemeckej národnosti, majú nemecký pôvod alebo sú priaznivcami nemeckej kultúry. Spolok vznikol 27.8.1990.

Urbárska spoločnosť

Zakladateľ obce Chmeľnica a prisťahovaní nemeckí kolonisti na pridelenom panskom území začali klčovať les a zúrodňovať zem pre svoje živobytie. Za užívanie pôdy museli ako nevoľníci svojmu pánovi 4 dni v týždni zadarmo odpracovať. Keď však v roku 1848 začal boj o odstránenie nevoľníctva a nevoľníctvo bolo zrušené, prešli užívané pozemky a pánske lesy do vlastníctva roľníkov. Keď obec aj potom užívala panský mlyn, vyhňu a pánske lesy, bola povinná pre hradného pána nahotoviť a zaviesť palivové drevo. To boli v maďarskej reči takzvané „urbereseiki“, z ktorých sa neskoršie zrodila urbárna spoločnosť. Od týchto povinností sa obec oslobodila až v roku 1867, keď bol majetok vtedajšieho majiteľa hradu Juraja von Rais na verejnej dražbe predaný.

V roku 1910 dostala urbárna spoločnosť vlastný štatút. Pri zoštatnení lesov v roku 1948 urbárna spoločnosť zanikla. Znova zriadená bola v roku 1992, lesy boli od štátnych lesov vrátené urbárnikom.

Poľovnícky spolok „Marmont“

Z obecnej kroniky sa dozvedáme, že z podnetu vtedajšieho riaditeľa školy Ladislava Schneidera bol v roku 1955 založený v obci poľovnícky spolok Marmont. Súčasný poľovnícky spolok Marmont vznikol v roku 1994. Hlavným poslaním spolku v poľovnom revíri je starostlivosť o zver, výstavba krmelcov, posedov a zveľaďovanie prírody.

V poľovnom revíri Marmont sa v prevažnej väčšine vyskytuje vysoká zver a to najmä jelenia, srnčia, diviacia, taktiež vlk, rys a liška. Spolok má 20 členov.

Skálná ihla - Čertova skala

Zaujímavosťou obce je kamenný výtvar, ktorý leží na hranici chmeľníckeho chotára. Je to osamelá skala, vysoká asi 12 metrov. Viaže sa k nej povest', ktorá je spojená s výstavbou Ľubovnianskeho hradu. Jedného dňa zavítal do krásneho údolia rieky Poprad rytier Ľubíno so svojím sprievodom. Keď sa zvečerilo a pokračovať v ceste sa nedalo, utiahli sa na blízky kopec nad riekou a pripravili si nocľah. Ľubíno však nemohol zaspáť, a tak sa šiel poprechádzať po blízkom okolí. Mesiac krásne svietil. Miesto, na ktorom odpočivali, sa mu veľmi zapáčilo, mal široký výhľad na celé okolie a začal rozmýšľať, ako tu vystaviť hrad. Keď bol ponorený do myšlienok, zrazu sa pred ním objavil neznámy muž. Bol to zlý duch. Prihovoril sa mu. Viem, prečo chodíš taký smutný a trápiš sa, poznám tvoje myšlienky. Upíš mi svoju dušu a do rána tu uvidíš krásny hrad. Napísali zmluvu, ktorú musel Ľubíno vlastnou krvou podpísať. Zmluva znela: Keď diabol postaví hrad do rána, kým kohút prvýkrát zaspieva, patrí Ľubínova duša diablovej. Diabol sa dal so svojimi pomocníkmi do práce a hrad rástol ako huby po daždi. Ľubína sa zmocnila hrôza a strach, lebo videl, že hrad bude do rána hotový a jeho duša bude naveky zatratená. V tomto strachu sa pobral do blízkeho údolia, kde stál kláštor a vyzroprával mníchom, čo urobil. Diabol videl, že Ľubínovu dušu nedostane a chcel hrad zasa zničiť. Na malom palci dovliekol veľký balvan, aby ho hodil na hrad, ale zrazu začali v kláštore zvoniť zvony. Hlas zvonov zobudil kohúta a ten zakikirikal. V tej chvíli diabol stratil svoju moc a kameň mu spadol. Stojí na tom mieste dodnes a volá sa Čertova skala.